

A ZENEI MŰVELŐDÉS KÉRDÉSE

Írta: SZEGHŐ JULIA

A zene lehet öncélú művészet, lehet az egyén kedélyi egészségének előmozdítója. Lehet szórakozás, időtöltés, propaganda eszköz, nevelési tényező, de lehet elmélyülés, magunkra eszmélés, érzelmi életünk rejtett titkainak kapuja. Bármelyiknek tekintjük, a zene valamennyi arcát csak kevesen ismerhetik meg a mai művelődési feltételek között. Kevesen tudják meg, mi a lényege; hogy változatainak határtalan lehetőségeiben maga a változó, mozgalmas életfolyamat jelentkezik. Az ember hangja, zenéje — elemi megnyilvánulás. Benne mindig életjelenségek fokozott, sűrített ereje lüktet.

Igaz: — végső fokon minden művészetet így kell értelmeznünk. Am a zene kapcsolata az emberrel valamennyinél bensőbb, elevenebb. A kép vagy szobor örökre kész. Végleges, mozdulatlan alakot öltött benne az az egykor eleven érzés (mozgás), mely létrehozta. Még a legnagyobb is érzés-gondolat-kövület, elevenről levált más, miért is elvileg másolat és nem valóság. Nem jelen, hanem mult. Benső valóságát csak a nagyon mozgékony, vizionális képzelet hívhatja új életre s akkor is csak önmagának és pillanatokra. Kép, szobor *egyéni*, a zene *kollektív*-élmény forrása.

Talán azért is van ez így, mert a zene fontos eleme az *idő*. A zene csak úgy van, ha jelen van. A zene mindig aktuális eleven élet, mozgás, cselekvés. Megszólalása pillanatában jelenné válik a mult. A dallam, mely háromezer év előtt a kaukázusi gyerekek bölcsődala lehetett, ma megszólalhat a Székelykő alján, még pedig úgy, mintha ez volna születése pillanata.

A zenének emberi élete van. Olyan, mint az élő nyelv. Léleklzik, érverése van. Még akkor is, mikor ősi forrásától, az emberi hangtól távolabbi hangszerek anyagibb, tárgyibb alakját ölti fel.

A zene nem ábrázol. Nem alakít idegen anyagot. Életszerűsége éppen abban áll, hogy közvetlen testközelség élteti. A hang őszintébb és igazabb, mint a szó. A hangban az észszerű alkalmazkodás nehezebb. A többi, értelem által uralt szellemi működéseinkben nagyobb helyet követel az öntudat, a bíráló. Zenéjében az ember ösztönös, ősi, indulattelt. Még akkor is, amikor már magas fejlettségi fokán ez az ősi indulat szociálissá alakul és úgy igazodik a közösségi igényekhez, hogy a kifejező-akarat kifinomult, csiszolt, esztétikai formákat terem. Am lényegében ott is őselemeket szólaltat meg. A nyelv számüzi ezeket. A reális követelésekkel szemben hajlékony értelem kiküszöböli belőle.

Igy a zene — lényege szerint — hivebb, szabadabb kifejező eszköze lehet életfolyamatainknak, mint a beszéd. A hang maga így is az. Hiszen a szerves lényből tárgyi közvetítés nélkül szakad ki. Az élet fontos anyagát, testté vált elemét, a behelt levegőt alakítja át. Átfűti, megformálja. Hirt ad energiák jelenlétéről. Ezek az energiák pedig mindenkiben azonosak...

A zene forrása, mintája ez a mindenkiben azonos közös őselem. Maga az életakarát, mely kifejezésre, közlésre, megértésre törekszik. Ez a közös őselem ad hangot az ujszülöttnek is. Ez készlet magatartásra, moz-

gásra. Ez teremt dallamot, ritmust. És ez serkenti az ösztönös, öntudatlan művészi formákat, a népzénet is. A hangot, a zenét, ezt a közös kifejező eszközt a zeneművészet az érzelmek nyelvére formálta.

Ezt a nyelvnél bensőbb nyelvet mindenki használhatná, mindenkinek birtoka lehetne. Am előbb ezt is épp' úgy el kell sajátítani, mint az anyanyelvet. Ez a zenei művelődés útja és feladata.

Am még a nyelvhasználat sem mindenkinek egyforma joga. A művelődés nem vadon terem az ember számára, hanem csak a társadalmi életében adott lehetőségek szerint.

Világunkban a szellemi javak használatát a feltételek egész sora határozza meg. Még a testünkben kínálkozó természetes adottságainkhoz is csak életrendszerünk bonyolult csere-bere útjain juthatunk el. A szellemi javak, tárgyi javak értékek s érték ellenében értéket, csereértéket kell adnunk. Minden érték megszerzésére jogosító kizárólagos csereértékünk a pénz s ezért mindenekelőtt a pénzszerzésre alkalmas képességet kell kifejlesztenünk, ha bármilyen természetű érték birására vágyunk. Nevelésünk végső eszményeit, céljait, mindig ezen előfeltét és végecéll szelleme kristályosítja ki. A mit szabad és a mit lehet korlátai szerint igazodik. Ha a véletlen kegyéből társadalmi helyzetünk kedvező, akkor megvalósíthatjuk művelődésünk egyéni kérdéseit, úgy ahogyan azt ez a vakszerencse előmozdítja. Sohasem az a képesség jut legjobb érvényre, ami természetesen adott bennünk, hanem ami a kiszámíthatatlan kereslet tárgya.

A nagy népi tömeg-egyének költséges művelődés nélkül kerülnek piacra, keresleti tárgyként. Vagyis művelődési szempontból nyers vagy félkész állapotban. Ők a szellemi javakat nem vásárolhatják meg, mert egyetlen csereértékük saját munkaerejük. A pénz, amit ezért kapnak, legtöbbször csak létfenntartásuk lehetősége. A szellemi javak drágák, ők maguk szőröstül-bőröstül olcsók. Így a fényüzésszámba menő összes értékek, szellemi javak, művelődés, zenei műveltség csak a legkedvezőbb soru rétegek egyéneinek juthatnak. De még így is sokszor tilalomként mered fel a rendszer szelleméből kisugárzó hasznossági elv: az észszerű, a célszerű nevelési eszmény, az áruérték kísértete. „Tanuljon a gyermekem zenét — mondja a józan átlagpolgár, — ha érdemes“. Vagyis nem elég ha tanul s művelődés útján szubjektív, személyi értékekben gazdagodik, nem elég, ha életértéke, élvezőképessége színvonala emelkedik. A zene személyi, használati értéke ebben a gondolkodáskörben fényűzés, miután itt csak objektív, tárgyi csereérték birtokáért „érdemes“ működni s megkövetelik, hogy a tudás olyan tárgyi tulajdonsággal bírjon, ami értékesítésre teszi alkalmassá. Adás-vétel tárgya lehet.

Míntha viziükörbe néznénk, minden tótágast áll ebben az életformában. „Minden, még a legszubsjektivebb életjelenség is mágneselesen követi a pénz-áru-pénné démonian tárgyi mozgását. Ebben a fordított, tárgyas világban a tárgyak személyi és a személyek tárgyi tulajdonságokat öltenek magukra.“

Igy történik, hogy a zene, indulataink megszólaltatója, éniünk legszemélyesebb birtoka is csak tárgy módjára illeszkedik be a Rendbe... Ebben a rendben a zene legtöbbször „csak fényvűzés“. A polgár önmagától tiltja meg; a tömegektől a kellő életfeltételek hiánya vonja el. Az egyiknek nem szabad, a másiknak nem lehet, jólehet a zene, a szó

helyes értelmezése szerint, mint önmagunkat kifejező eszköz, valóban a birtokunk...

A zenei művelődés az igazi értelemben, a tömegek számára csak az aktív zenélés lehet. Minden más ugynevezett zenekultúra, millió hangszórával hivalkodó külsőségek között lezajló még olyan magas művészi koncertjeivel, zenei álkultúra. Mögötte ott sötétlik kirívó ellentéte: a nagy néptömegek zenei elmaradottsága, szerénysége és némasága.

Viszont, ha a zene „csak élvezet“, mit keres észszerű világunkban? És főleg, hogy lehet az élet kiegészítője néptömegeink házatáján? Hiszen pillanatnyilag a gyomorkielégülése is veszélyben! Azonkívül: még a legalacsonyabb fokú általános művelődés előfeltétele, az írástudás sem jutott ki mindenütt a tömegeknek... Ki gondolna hát a zenei analfabétaság kérdéseire?

Zenei álművelődés a helyzet.

A népi rétegek nem zenélnek. Hiányoznak az ehhez szükséges összes reális feltételek. A zene nyelvét egyáltalán nem beszélik. Kollektív művelődési értékek teremtésében csak a népi zene gyökerein át vesznek részt. Ami öntudatos műzenei érték létesül, abban viszont nem jut az egész humánus hangja szóhoz. A tehetségek és adottságok még mélyen alszanak. A teremtő „nemzeti génusz“ csak egyes csoportok zseniális elméiből tevődik össze mindenütt s még ezek előtt is az ismert körforgás — kereslet-értékelés-forgalombajutás-értékesítés — ezer akadálya állja el az utat.

A népi tömeg nem teremt: csak fogyasztja azt, ami zeneárúként forgalomba kerül számára. Ez pedig művelődési érték helyett a legtöbbször kétes minőségű zenei pótanyag. Nem az eleven emberi források tiszta hangja s nem is mindig őszinte. Legtöbbször csak „népi fogyasztás“ céljaira készül s mutatós kelendősegre számító silány utánzata az igazi zenének. Olyan, mint a többi „népies“ művészetpótlék. Mint a papírvirág vagy az olcsó olajnyomat, mert különben minden valódi — költséges és drága.

A falu népe nem fogyasztja ennek a zenei álkulturának. Ott a népi rétegek még ösztönös, öntudatlan, aktív zenealkotó közösségekben élnek.

A zenei művelődési értékekben igazán kifosztott elsősorban a városi munkásság, a kézműves és a kispolgár. Ez a réteg a faluközösség elhagyásával leszakad az öntudatos, ösztönös népzenei kulturáról s a városban nem kapja meg ennek szerves folytatását.

A városi népitömegnek az öntudatos műzenei, írástudásos művelődésből morzsák is alig jutnak. Ének, tánc, hangszer nem lehet élete természetes járuléka. A népzene már nem, a tanulást, öntudatos zenei tevékenységet jelentő műzene még nem birtoka...

Ugy tűnik, a művelődés, mint egyetemes szabad birtok, még az ígért földje, noha valami haladás féle dereng.

Gutenberg úgy jelent meg az írástudatlanság sötét évszázadai után, mint Apolló a tömegek hajnalodó égén.

A francia forradalom is megcsillantotta az általános jólét, a népi művelődés s a művészetek szabadabb lehetőségeit. A polgárság fői is röppen e fényes egekbe, mint a léggömb. Kosárba emelte a negyedik rendet, de nem tulmagasra, majd egyedül lebegett tovább.

Az egykori főuri-papi zeneirástudók utódaiból nem lettek ugyan ze-

nei népoktatók, de a zene élete mégis átfogóbb lett. Az arisztokratikus műveltség korlátai meglazultak. A polgárság életereje a maga számára új művelődési feltételeket teremtett s a „jut is, marad is“ kövér évtizedei alatt lehullott a művelődés mannája a szegények asztalára is. A művelt európai országok népiskolai tanterveiben is megjelent a zeneoktatás. Néhány zeneóra, jobban mondva énekóra. Ha nem is adott sokat, beismerése volt annak, hogy szükség van a zenére. Apostoli meggyőződés azonban nem tulságosan fűtötte ezt a tanítást. Mintha érezte volna gyökértelenségét s a folytatás halvány kilátásait. Nem nagyon serkentett tovább zenélésre iskolán túl s nem is adhatott módot reá. A zeneórákból többnyire töltelék órák lettek, amik alól könnyen „felmentették“ az áldozatot. Legtöbb esetben ugyanis csak az iskolai ünnepélyek alkalmi anyagának betanítása volt a cél, amivel „elkészülni“ nem volt kényes zenei feladat. Ez az oktatás nem nevelt, csak idomított.

A zenének nagy szerepe éppen a népiskoláskorú gyermeknél lehetne. A jellem és kedély kibontakozás legérzékenyebb idején válihatna nagy nevelői feladatot. Az iskolai zenenevelés ebből nem sokat tudott megvalósítani. A félénkeket, sokszor csak látszólag gyöngébb képességűeket félretolta. Nem képességfejlesztés volt a cél. Módszeres képzésről emellett a nevelési eszmény mellett szó sem lehet.

A polgári neveléstudomány, lélektan, képességvizsgálat közben a maga műhelyeiben egyre gazdagodik. Megalkotja a részképességek fejlesztésének ragyogó elméleteit és módszereit. Megállapítja, hogy a nevelés minden téren reformokat igényelhet s ezek alapján a pedagógiát forradalmasítja. Felismeri a zenei művelődés fontos szerepét. Élesen bírálja a tulracionalizált nevelés-felfogást. Nagyobb figyelmet követel a bonyolultabb, rejtettebb lelki működéseknek. Rámutat arra, hogy az ember valamelyik részképességének helyes fejlesztése utján az egész ember alakul, nevelődik. Mindez hasztalan.

Kétségtelenül: a reformok hatottak, de csak módjával jutottak a gyakorlatban érvényre. A zene terén meg éppen mammutlábakkal cammogott a haladás s még így sem jutott el a népnevelés körébe. A népi rétegek nem emelkedtek arra az élet- és művelődés-színvonalra, hol a zene tudatos öröm, kedélyegészség. Még az adott, természetes hang használatára sem tanította meg neveltjeit az iskola. Hangszeres oktatásra meg éppenséggel nem lehetett gondolni. A hangszer áru, a tanulás áru s mindkettő drága áru, jólehet a hangszeren segített a tömegtermelés.

De maga a tanulás természete is ellenszegül a fejlődés gyors ütemének. A tárgyi javak előállításának gyorsulásával fordított arányban áll a szellemi, személyi értékek hozzáférhetősége a néprétegek számára. A futószalag termelés a középkor fejedelmi luxusából teremthetett tömegcikkeket. Az óra, a könyv ma olcsó „tömegcikk“ elvileg. Ám a szellemi művelődési javak számára a futószalag bilincsnek bizonyult. Kétségtelenül, mentől racionálisabb a termelés, annál olcsóbb az áru. De a munkaerő ára és a kelendősége is csökken ezáltal. A művelődési javak tantalusi lehetőségként és csábításként lebegnek a fogyasztó előtt. Azonkívül: a „tanulás“ nevű művelődésáruhoz szükséges társadalmi munkaidőt raffinált munkaeszközök kitalálásával nem lehet úgy leszorítani, mint a zsebóra vagy az üveggyöngy gépekkel történő előállítási idejét. Az olcsó tárgyi látszatzafényűzéssel be lehet csapni bennünket, de a szellemi javak el-

sajátításával ez nem sikerül. A tanulás, művelődés nehezen korlátozható időt igényel, azonfelül, hogy az időmennyiséget számtalan személyi szubjektív minőségi feltétel módosítja. Senki sem írhatja pl. elő, hogy ennyi vagy annyi idő alatt lehet zenére nevelni. Itt nem érvényesülhet az árupénz-áru keringésben működő haszonelvi számítás. Itt nem kérdezhető, hogy érdemes-e vagy hogy kifizetődik-e? Itt csak a legmegfelelőbb mód vezet célhoz. Ezen a téren a művelődés szelleme kibúvik az árurendből. Ezért lett a népi művelődés állami feladat. Az iskolázás, az ismeretnyújtás szerveinek fenntartója csak az állam lehet, mindegyik a maga rendszere és szelleme szerint. Ezért várta Platon az államtól a zenei nevelés intézményes megszervezését. A görög életben különben is jól látták a zene fontos népnevelési lehetőségeit. A későbbi álmódosítók is ezt a kétezer éves platonai utópiát variálgtatják. Wagnert 1849-ben még mindig ez a görög eszmény csábitja (Művészet és forradalom). Beethoven és Schiller milliók ajkára szánt örömhimnuszát is ez a vágykép ösztönzi.

Az állam mindenkor kezében is tartja a népiművelődés kulcsát, ha nem is valósítja meg mindenkor a platonai, wagneri, beethoveni ábrándképet. S mindaddig nehéz feladat is ez, amíg az egyetemes életakarát helyett az aktuálisan érvényesülő csoport életigénye határozzák meg. Ez az egyetemesség fölé helyezkedő hálózat kétségtelenül sokat megvalósít művelődési programjából. Foglalkoztat művészeket, teremt szellemi életet, pártolja a művészeteket, a maga módján művészetpártoló, de művészetellenes is egyben. Létrehozza, kialakítja a művelődés élet-lehetőségeit, ugyanakkor kénytelen a művészet szabadságát korlátok közé szorítani. A művészetben u. i. az egyetemesség, az egész mélygyökerű emberi közösség minden követelése hangoztatja igényét és sürgeti érvényesülését. A művészi, művelődési formákat teremtő erők nem ismernek korlátokat. Felszabadításuk nyugtalanító, felforgató, egyensúlyfelbontó, nem pedig konzervatív természetű. Ezért gyujtathatta fel sokezer évvel ezelőtt az egyik kínai császár a „közveszélyes énekek“ írott pergamentjeit s írhatta elő a japán kormányzat a hónapok, hetek és napok zenei gyakorlatát s szabályozhatta súlyos, sőt halálos szankciókkal osztályok, foglalkozási ágak számára meghatározott dalamok és hangszerek használatát. Így érthető a görög közvélemény, mely erkölctelennek és ledérnek bélyegzett bizonyos hangsorokat s a zsinat, mely bizonyos énekek eretnokségét büntette s a szószék, mely a tiszta és erkölcsös élet nevében sujtott le a virágénekekre.

Az ember művészi megnyilvánulásainak termő talaja az emberi élet-lehetőségekben adott s korántsem csak a költői képzeletben. A művészeteket teremtő ősi életakarát szívós és legyőzhetetlen, titáni, mint minden elemi erő. Gátakat tör s a korlátait ott zuzza porrá, ahol, mint a mesterségesen visszaszorított víztömeg, egyideig mozdulatlanságra van ítélve. Ezért az egyetemes, népi emberi művelődés s vele együtt a zene jövője mégis biztató.